

ՎԵՐԵԼԵԱՆ

ԲԱՍՄԱԽԱՆԻ

ՇԱԲԱԹԱԲԵՐԻ

ԱՂԱՅԵՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

36րդ ՏԱՐԻ
1906

1 ՆՈՅՄ. ԹԻԻ 45

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՅՈՐԵՆ

Մ. ՄԱՍՏՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ԻԶՄԻՐ

MAM HASGALIAN G. S. Smyrna

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մ. ՊԱՐՅԱՄԵԱՆ	Օկիւտ Բօնդի Կրօնքը	1103
Գ. ԽԱՆՃԵԱՆ	Աշխան Երգիւ	1108
	Ճերմակ ու Սեւ	1109
ԵՂԻՇԷ ԲԱՀԱՆԱՅ	Այլի Բախմաններու Խնդիրը	1111
Մ. Յ. ԽՏՇԵԱՆ	Մագն. Մտաւոր. եւ Բարոյական Տեսակէտով	1113
ԵՆՈՎԲ ԱՐՄԷՆ	Ի՞նչ Կ'ըլլան	1118
Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ	Ստեփան Տէտէեան	1124
	Լրաքաղ	1126

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ՍՏԵՓԱՆ ԻՓԼԻԲՃԵԱՆ

ՖՐԱՆԿԱՅ ԹԱՂ

ՃՈՒ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԶՄԵՌՈՒԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԱՄԵՆ ՏԵՍԱԿ ՀԱԳՈՒՍՏԵՂԵՆՆԵՐՈՒ

ՇՐՋԱԶԳԵՍՏՅՈՒՆԵՐ ԲՈԼՈՐՈՎԻՆ ՔԱՆՈՆԷ
ԵՒ

ԲԼԻՍԷ ԵՂԱՄ

ՆՈՅՆՊԷՄ

ԲՈՒՐԴԷ ՊԼԱՆՔԷԹՆԵՐ

ՄՈՒՇԱՄՊԱՆԵՐ

ՅԱՆԷԼԱ,

ԳՈՒԼՊԱ,

ԹԱՇԿԻՆԱԿ,

ՀՈՏԵՂԷՆ,

ԵԻՆ.

ԵԻՆ.

ՅԱԶՈՐԴ ԹԻՒՈՎ

ՏՕԲԹ. ՎԱՀԷ

Յ. ԱԼՓԻԱՐ

ՎԱՂԻՆԱԿ

ՏՕԲԹ. ԹԻԻԼՊԷՆՏՃԵԱՆ

ԵՂԻՇԷ ՔՀՅ.

Մ. Յ. ԽՏՇԵԱՆ

1 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1906

թիի 45

ՕԿԻՒՍԴ ԳՕՆԴԻ ԿՐՈՆՔԸ

ՕԿԻՒՍԴ ԳՕՆԴԻ, իր տնտեսական կեանքէն զգոն ըլլալուն համար, ստիպուեցաւ կնովմէն բաժնուիլ *Système de politique positive*ի նշանաւոր հեղինակը երկու տարի մեկուսացած ապրելէ վերջը, տիկին Գլոթիլտ աը Վօի հանդիպեցաւ, որուն գեղեցկութենէն ա՛յն տատնան յախափուեցաւ որ, ինքզինքը մոռցած, անոր քայլերը հետապնդեց: Զանկիւ տնտեսն հաւատքով մը սիրեց, պղատոնական սիրոյ նորօրինակ ուժով մը, վասնզի երբ Օկիւսդ Գօնդ 1865 մայիս 17ին իր «Նշան» յուշակնիւնը, ներքին սրտագեղունիները, հեշտալից արդունքները՝ նամակի մը մէջ ծրարելով կը զրկէր տիկին աը Վօի այս վերջինը իրեն չտի բռնուած չըլլալով, պատասխանեց թէ բընաւ չուզեր այսքան չուտ «coup de tête» մը ենթարկուիլ: Այն տուն միտքը դրու կիրքին յաղթել, զայն խորունկ բարեկամութեան մը վերածելով: Յետոյ, քիչ քիչ, ժամանակին հետ, Գլոթիլտ աը Վօ քիչ մը աւելի զգայուն ցոյց տուաւ ինքզինքը, ու խոստովանեցաւ իր սէրը . . . ընտանիքի մայր մը ըլլալու պաշտօնարով սակայն:

Իր մէջ, կնովական անյաղ տենչաբաղձութիւնը չէ՛ որ կը խօսէր, ընդհակառակը, լուրջ, ապագան խորհող, շրջահայեաց կի՛նն էր այդ խոստովանութիւնը ընողը:

Հետզհետէ Գօնդի նկատմամբ ունեցած սէրը խանդաղատանքի վերածեց, վասնզի վերջապէս հասկցաւ որ իր գէմ գոնուող մարդը

սովորական անհատ մը չէր. պէտք էր սիրել այդ ընկերաբան փիլի-
սոփան, որ իր զրական վարդապետութիւններովը հոշակաւոր կը
դառնար հետզհետէ:

Բայց տիկին տը Վօի կուրծքի հիւանդութիւնը շատ ծանր կու-
գար Գօնդի, այնպէս որ անոր ամէն մէկ հազալուն՝ իր մէջ ամբողջ
աշխարհ մը կը փլէր, կեանքի, յոյսի, վայելքի, մաքուր հրազներու
տիեզերք մը: Այդ աշխարհին մէջ, բարձրերը հաստատուած, խորան
մը գոյութիւն ունէր: Գլօթիլտի խորանը՝ որ Գօնդի սիրտին մէջ,
մեծ փիլիսոփային շունչին խունկովը կ'աստուածանար ու կը փա-
ռաւորուէր:

— «Բու հրաշալի նամակներդ, կ'ըսէր անոր, այդ խորանին առ-
ջեւ կը կարդամ շարունակ»:

Իր սէրը՝ առջի անգամ հրաբորբոք՝ անդգալաբար կէս — միսթի-
քական, խորհրդաւոր զգացումի մը փոխակերպուած էր: Գլօթիլտ
իւր երակներուն մէջ գերեզմանային, անհպելի զգայութիւններ կը նե-
րարկէր: Անոր մարմինէն կը ծաւալէր իր շուրջը այն տեսակ բու-
րում մը որ կը թմրեցնէր զինքը, աչքերը կը բլշակնէր: Բան մը
նշմարելու կարողութիւն չէր ձգէր վրան: Մարմարային իր արձա-
նական գեղեցկութեանը մէջ, սլացիկ մարմինին ամբողջ ձկունու-
թիւնը կը կքէր Գօնդի առջեւ: Հետզհետէ: Անոր նայուածքը տխրու-
թիւնով խառն ցանկութիւն մը կը ցօղէր իր վրայ, ու օր մը փոր-
ձելու համար, Գլօթիլտ կ'առաջարկէր իրեն որպէսզի ուրիշ տեղեր
երթայ հաճոյքներ փնտռէ:

— «Գնա՛, կ'ըսէր իրա՛ւ որ չպիտի տառապիմ, քանի որ բոլո-
րովին անկարող եմ, կուրծքի հիւանդութեանս պատճառաւ, քեզի
հայթայթելու. այն հեշտաւատ կեանքը, որուն մէջ մարդիկ իրենց
ցաւերը, իրենց անցեալը, կրած դառնութիւններն կը մոռնան»:

— «Կը չափազանցես, սիրելի՛ Գլօթիլտս, կ'ըսէր Օկիւսդ Գօնդ,
կը չափազանցես այրերուն հանդէպ ունեցած զաղափարդ. սիրտեր-
նիս անկախ եղած ատեն, իրաւ է որ վայելքներ կը փնտռենք, բայց
երբ անգամ մը բռնուինք, անկարելի կը դառնայ մեզի համար այդ
հրէշութիւնը: Բնականաբար խօսքս ազնուական տիպարներուն հա-
մար է: Քեզի պատկանելէս ի վեր ուրիշ ո՛չ մէկ բանի վրայ խոր-
հած եմ: Մարդու հետ չեմ ուղեր խօսիլ՝ նայուածքս չպղծելու հա-
մար, խորանին սուրբ երազայնութիւնը չարատաւորելու համար:
Ժուժկալութիւնը մի՛ կարծեր որ արժանիք մըն է, օ՛հ, չէ՛. կը կար-
ծես թէ այս կերպով չե՛մ կրնար ապրիլ ես»:

×

Գօնդի սէրը բաղդատելով ուրիշ մէկ քանի մեծ անհատականու-
թիւններու սէրէն հեռ՝ իրենը միշտ միակը կը մնայ, մաքուր ու
անիբրական:

Պալլաքի՝ բոլոնիացի կոմսուհիի մը՝ տիկին տը Պէրնիի հետ

ունեցած սէրը շա՛տ տարօրինակ է։ Առանց զանրկա տեսած ըլլալու կը սիրահարուի, եւ երբ անոր կը հանդիպի Նեօշթէլի մէջ, չարձեալ կը շարունակէ իր թղթակցութիւնը, առանց զերար աւելի սաեպ տեսնելու։ Ըղձանքը ունենալու, 1834 էն 1842, ութը տարուան մէջ անգամ մը միայն տեսած է զանրկա Վիէննայի մէջ։

Տիկին Հանսքա տը Պէրնի գրեթէ քսանը հինգ տարեկան մեծ էր Պալզագէն զոր Թէն հիանալի բացատրութեամբ մը «un magasin de documents humains» կ'անուանէ։

Մօրը տեղն էր, եւ արդէն տիկին տը Պէրնի իր ունեցած զաւակներուն վրայ աւելցուցած էր Պալզագը, զանրկա որդեգրելով։ Հակառակ այդ վայրագ, այդ աղմկասէր տղուն խառնուածքին, մայրական հոգածու իշխողութեամբ մը մարդու մօտ ըրած էր զայն։

— «Անանկ մը ըրէ՛, սիրելի Պալզագ», կը գրէր տիկին տը Պէրնի, անանկ մը ըրէ՛ որ ամէն կողմէ խուժանը քեզի նշմարէ քու գտնուած բարձրութեանդ վրայ, քայց մի՛ կանչուրեսեր որպէսզի քու վրայ հիանան»։

Տիկին Հանսքա քսան տարիի չափ թղթակցած է անոր հետ։ Այդ թղթակցութիւնները տեսակ մը սիրային եւ բարեկամական *commerce* էին, որուն մէջ սակայն հակառակ ամէն բան աննշխալ կան անշոշափելի ըլլալուն, անիմաստ, անզգայութեան տանող ժամաւաճառութիւն մըն էր պարզապէս։ Իր քրոջը կը գրէր Պալզագ. «Հէք տղու մը գլուխէն կրակ սուս», *Lesdiquières* փողոց թիւ 9 . . . ջրհանկիւնները չկրցան սակայն զանրկա մարել»։ Իրաւ է որ ո՛չ աշխատութիւնը եւ ո՛չ ալ կեանքի հոգը պէտք եղածին պէս մարեցին այդ կրակը, որուն բոցապեղ ճաճանչումներէն տիկին Հանսքաի դէմքը կը փայլատակէր, հեռուն, իրմէ շա՛տ հեռուն։

Պալզագ այդ կնոջ հետ ամուսնացաւ իր մահէն քանի մը ամիսներ առաջ։

Այս համակրութեան մէջ բարձրութիւն չկայ բնաւ։ Ու Օկիւսդ Դօնդի սէրը ասոր չը բաղդատուի՝ եւ նոյնիսկ համեմատութեան ալ չը կրնար զրուիլ Պօնաբարդի՝ Ժօղէֆինի նկատմամբ ունեցած տարփանքին հետ։ Տարփանք ըսի, վասնզի կիրքի յայրատ մօլեգնութիւն մը կը հոսի իր շարժումներէն, նոյնիսկ այն նամակէն՝ որ անցեալ տարի նոյեմբերին Պէրլինի մէջ երեք հազար հարիւր երեսունը եօթը ֆրանքի ծախուեցաւ։

«Քիչ մը ետքը պիտի պառկիմ, կը գրէ Պօնաբարդ Իտալիայէն, իմին սիրելի՛ Ժօղէֆինս, սիրտս՝ քու պաշտելի դէմքովդ լնցուն, եւ տխուր՝ մտածելով որ այսքան առեւն քեզմէ հետու մնալ ստիպուած էի . . . Բայց կը յուսամ որ քանի մը օրեր ետքը աւելի՛ երջանիկ պիտի ըլլամ, եւ պիտի կրնամ ուղածիս պէս քու ինծի ներշնչած սիրոյդ ապացոյցները տալ . . . Չես գրեր ա՛լ ինծի, ա՛լ չես մտածեր քու բարեկամիդ վրայ, անպու՛թ կին։ Չե՞ս գիտեր որ

առանց քեզի, առանց քու սիրտիդ, առանց քու սիրտիդ ամուսինիդ համար ո՛չ հանգիստ, ո՛չ երջանկութիւն եւ ոչ ալ կեանք կայ: Ա՛խ, Աստուած իմ, ո՛րքան երջանիկ պիտի ըլլամ արդեօք աղու որ արդուգարդիդ հանդիսատես եղած պահուս: Պզտիկ ուս մը, ձիւնասպիտակ, պզտիկ, առաձգական, կրծուելիք կուրծքեր . . . : Ամէն բան քեզի՛ն կեանք, երջանկութիւն, հաճոյքներ միայն անոնք են զորս դո՛ւն կը հայթայթես: Ժօզէֆինի մը մէջ ապրիլ, էլիզէի մէջ ապրիլ ըսել է: Համրոյրնե՛ր . . . շրթունքներուդ, աչքերուդ, ուսիդ, կուրծքերուդ . . . ամէն կողմիդ, ամէն կողմիդ . . . »

Երբ այս նամակը կ'ստանար Ժօզէֆինի՝ իտալական բանակին լիազօր հրամանատարին փառայեղ մեկուսացու մէն կը նախընտրէր Բարբըն ու իր խրախճանութիւնները, եւ մանաւանդ իր սէրերը:

Երկուքն ալ կը սիրէին զիրար, բայց անոնց մէջ զոյու թիւն չուներ այն հօգոր կապը որ իրարու կը միացնէ հոգիները: Տարփանքը կը մաշի օրէ օր, վայելքի պէտքը անդամ մը որ գոհացուի՝ կը դադրի ըզձալի, փայփայուած երազ մը ըլլալէ:

Քանի որ այժմէութիւն ունի, աւելցնեմ որ սկանդինաւեան եւ գերմանական զրականութիւնները Օկիւսդ Գօնդը թերեւս արհամարհէին, դատափետէին Իպսէնի պէս, քնականաբար քիչ մը մեղմօրէն, երբ զրական փիլիսոփայութեան հիմնադիրին սիրոյ կրօնքը վերլուծէին: Բայց Ֆրանսա ազատախոհ երկիր մըն է, կը պաշտպանէ իր մեծ խորհողը, ինչպէս հիմակ բացառութիւններ կը պահանջէ Իպսէնի նկատմամբ, Պրանսէսի դատը շահեցնել տալու համար բացարձակապէս:

Գերմանական եւ Սկանտինաւեան զրականութիւնները չեն ուզեր կարծել թէ *Canard sauvage* նորվեկիացին վիպական սէրերով ապրած ըլլայ:

Օկիւսդ Գօնդի սէրը Իպսէնին թուուցիկ, անտրամաբան համակրութեան ալ չնմանիր, եւ եթէ վիպական է իր սէրը, պատճառը պարզապէս *romantique* շրջանի մը մէջ ապրած ըլլալն է:

Բայց շատ անգամ ամենէն փիլիսոփայ միտքերը ամենէն բանաստեղծ հոգիներէն աւելի կրցած են պաշտել գիտնալ:

Օկիւսդ Գօնդի օրինակը մէջտեղն է: Գլօթիլտը ճանչնալէն ի վեր Օկիւսդ Գօնդ շարունակ կը գրէր անոր, իր մտածումները անոր վրայ կեղերոնացուցած էր, միշտ սիրտ հատցնելով նամակի մը յապաղած պատասխանին համար: Տարի մը ամբողջ չկրցաւ. կոնստանտնաբար աշխատել: Տիկին տը Վօի կուրծքի հիւանդութիւնը մեծ արգելք մըն էր իրենց երջանկութեան իրականանալուն: Գլօթիլտ առաջին անգամ ատոր շէր անդրադարձած, իր սէրը խոստովանած պահուն:

Գծնդ առտու. իրիկուն իր սիրականին նամակները կը կարդար, բարեպաշտ հաւատացեալի մը պէս որ զետ աղօթք մը չըսած ոչ կըրնայ առտուն տունէն դուրս ելլել եւ ոչ ալ իրիկունը անկողինն նետուիլ։ Ուրիշ զբաղում գոյութիւնը չունէր իրեն համար։ Գլօթիլտի մարմինն մէջ մխրճած էր իր գաղափարները, անոր մէջ սուգուած էր ամբողջ հոգիով, ամբողջ երեւակայութիւնով։ Անկէ դուրս ոչինչ գոյութիւն ունէր։

Այդ միջոցներուն միայն կրցաւ նամակ մը արտադրել. «*Lettre philosophique sur la commémoration sociale, composée pour Mme. Clotilde de Vaux, à l'occasion de sa fête*»։

Այդ կնոջ համար զգացած սէրը, պղատոնական պաշտում մը ըլլալով հանդերձ, այնքան խորունկ էր որ կրօնքի մը սահմաններուն կը մօտենար։ Եթէ կարելի ըլլար անոր երակներուն մէջ արիւնի վերածուիլ, անոր հետ խառնուիլ, անոր մէջը լուծուիլ, հալիլ . . . բայց ասոնք բոլորն ալ անիրական, քանսատեղծական բաղձանքներ ըլլալէ չէին զադրեր բնաւ։ Գլօթիլտ միշտ տկար կ'զգար ինքզինքը, եւ Գծնդ աւելի սերտօրէն կ'ապուած կը կարծէր իր հոգին աւնորին հետ։ Առանց անոր կարելի չէր ապրիլ, աւելի աղէկ էր որ տիեզերքն ալ ոչնչանար անոր հետ։ Ի՞նչ, ի՞նչ մեծ հեգնութիւն . . . բնութիւնը պիտի շարունակէր իր մեքենական կեանքը, եւ մարդիկ չպիտի փոխուէին իւր թէ ոչինչ պատահած ըլլար . . .

Մա՛հը, ո՛հ, սոսկալի ճիւղը որ կուգար իր բազուկներուն մէջէն կը խլէր, կը տանէր զայն 1846 ապրիլ 5ին։

Տիկին աը Վօ, իր ամէնէն խոստմնալից, ամէնէն պաշտուելիք տարիքին, երեսուն երկու քին մէջ կը մեռնէր։

Զէ՛, ասիկա անհրի բան էր, ասիկա անհատաւոր երեւոյթ մըն էր . . . Օկիւսդ Գծնդ, սակայն համակերպութեան ամենահզօր քաջութիւնով մը ինքզինքը ամփոփեց. երկար առեն խորհրդածեց ու կատարեալ կրօնքի մը վերածեց իր պաշտումը։ Անոր նստած տեղերը կը նախընտրէր, անոր մարմինէն ծորող զազջ ու հեշտախօսիկ բուրումը կը փնտռէր անկիւններուն խորը, ազօթ քներ, սաղմոսերգութիւններ կը յօրինէր Գլօթիլտի խորանին առջեւ երգելու համար, խորան մը որ նախ իր սիրտին մէջ կ'առուցած, յետոյ ներթափանցեցնելով զայն՝ բերեր անոր նստած աթոռին տեղը հաստատել էր։ Ամբողջ իր միտքեղան, զգայական կեանքը՝ յատկացուց իր բութեկամուհին պաշտելու եւ խնկարկելու։ Նուիրական զբաղումին։ Տասներեք տարի շարունակ իր հաստատած կրօնքին զիծերը դործնական կերպով ու սուսմասերեց այսպէս։ Եւ թերեւզ զրական իմաստասիրութեան կամ *cosmisme* հիմերը՝ կնոջ մը կողմէ դրուած կ'ըլլային անզգալի կերպով։

Գծնդ առտուները, ժամը հինգուկէսին, արեւմտական ծաղիկներու զեղխութիւնով

մը պահապարդուած էր. — առջեւ խանդաղատալից ու տխուր յիշատակներով բարախուն աղօթք մը ընելէ ետքը, ժամերը կը համբէր, սրտատրոփ անհամբերութեամբ մը օրը երեք անգամ կրկնելու համար այդ մեհենոյն արարողութիւնը. Իրիկուան աղօթքը Թոմաս Ա. Գէմբրիսի սա խորհրդաւոր պարբերութիւնովը կը վերջացնէր.

— «Երանի՛ թէ. քեզի ինքզինքէս աւելի կարենայի պաշտել, եւ ինքզինքս սիրել՝ մի՛ միայն քեզի պաշտած ըլլալուս համար:»

Իր կեանքի իրիկնամուտին աշակերտներուն կը յանձնարարէր որպէս զի Imitationէն կտորներ կարդան քովը: Քառասայն տարաւ մութեան մը սարսուռքոտ մեկամաղձութիւնը կը ձիւնէր իր սիրտին մէջ. Գլօթիլտի միանալու դադափարը կը հատցնէր զինքը: Ու միշտ, ամէ՛ն շաբթու հաւասարապէս, իր անտոգիւտ բարեկամութիւնն զերեզմանին այցելութեան կ'երթար, եւ Սէնդ Գլօթիլտի օրը, այդ սրբուհիին յօրինած աղօթքները կը կարդար, չիբիմին քովը արձանացած, այս չը վայելուած մաքուր սիրտ իրօնքին մէջ իր հոգիին ու զղացումներուն կատարելութիւնը փնտռելով:

ՄԵՐՈՒՅԱՆ ՊԱՐՍԱՍԵԱՆ

ԱՇԵԱՆ ԵՐԳԵՐ

Ա. Յ. Ս. Ի. Բ. Ա. Ի. Ե. . . .

Առաջին սրտուն ինկաւ ամպերէն.

Ահա կանձրեւէ երկինքն աշնային,

Ու կարիկներուն էջքը դաշնային,

Թաղծոտ նըւագ մ'է. ո՛հ, անհունօրէն:

Հոյն կոծումն ունին, նոյն ողբը նորէն

Սոյներն հովերուն, — տրտունջ երկնային —

Այհէ՛ր անհունին խորը կը նային.

Լոյսի շողանքի մ'աղկոնդէտ՝ վերէն:

Դժնէ կսկըծանքն առաջին վիշախ,

Կը զարբնու յանկարծ եւ կը ըկէ գիտ.

Թաց է հողն՝ ինչպէս նայուածքս նըկուն:

Խըռով մ'անտփար կիջնէ դաշտին մէջ,

Եւ կը հովքովին տերեւներն անկերջ.

Աւա՛ղ. ի՞նչ ունի աշունն այս իրկուն . . . :

Գ. ԽԱՆՃԵԱՆ

Ճ Ե Ր Մ Ա Կ ոՒ Ս Ե Ւ

Սոսկուժ, սարսափ, է՛հ, երկնքի սուրբեր, դուք միջամտեցէք որպէս զի կակղին մեր նորածագ Կրօն. ժողովոյ անդամներուն սըրբանուէր սրտերը, զուժ զրէք անոնց հոգիներուն մէջ, մեղմելու համար անոնց զայթակղեալ միտքերը, որպէս զի անպարիշ՝ չնկատեն անտեղին, ծիծաղելին եւ պարապ տակառներ գլտորելով չվըրդովեն հանդարտութիւն սիրող ականջները:

Կորիւն Վրդպ. զատապարտուած վեցամսեայ փիլոնազրկութեան, վեղարազրկութեան եւ ապաշխարութեան: Ապրի՛ Կրօն, ժողովու. ահա այսպէս պէտք է պաշտպանէ իր եկեղեցւոյ անձեռնմխելի կանոնները: Երախտագիտութիւն նաեւ՝ սա շնորհազարդ Տէր Սահակ Ա. Բ՛հ. Տ. Սարգսեանի որու միջամտութեան շնորհիւ, ապաշխարութեան վճիռը կ'իբերայ. եթէ այս թատերական յաւելուածը չըլլար, իր հրապոյրէն շատ բան պիտի կորսնցնէր, ապահով եղի՛ր, Կրօն. ժողովոյ անագնադորդ վճիռը:

Ո՛հ, Կրօն. ժողովոյ սրբագոյն եւ արժանաւորագոյն անդամներ, գթացէ՛ք, ետ առէք ձեր վճիռը որովհետեւ,

«Իր բերանին հաւքոյրներովը թող համբուրէ զիս, վառն զի քու սէրդ գինիէն աղէկ է. քու եղերուդ հոտը ախորժելի է, քու աւնունդ թափուած եղի պէս է, անոր համար օրհորդները քեզ կ'սիրեն:»

Ո՛վ, պատկառելի ժողովականք, գթացէ՛ք՝ որովհետեւ.

«Ինչպէս ինձորինին անտառի ծառերուն մէջ՝ անանկ է իմ սիրականս երկտասարդաց մէջ. անոր հովանիին տակը ախորժելով նըստայ եւ անոր պտուղը իմ քմացս քաղցր է. իմ հոգւոյն սիրածը անկողինիս մէջ փնտռեցի. զանիկայ փնտռեցի, բայց չգտայ: Իմ հոգիին սիրածը գտայ. զանիկայ բունեցի ու չթողուցի, մինչեւ որ իմ մօրս տունը՝ ու զիս ծնանողին սենեակը տարի: Քու երկու ստինքդ նման են երկու ուլերու, որ այծեամի մը երկուորեակ ծնած են. եւ շուշաններու մէջ կարածուին: Իմ պատմութեան հաներ եմ, զանիկայ ինչպէս հագնիմ. ոտքերս լուացեր եմ, զանոնք ի՛նչպէս աղտեղիմ, իմ սիրականս իր ձեռքը ծակէն երկընցուց. ու անոր համար իմ աղիքս գալարեցաւ: Ես ելայ որ իմ սիրականիս բանամ, ու ձեռքերէս ըզմուռս ու իմ մատներէս ընտիր զմուռս կաթեց փակադակին բունելու տեղին վրայ: Այո՛ր այտերը՝ ինկալից տունկերու ածուին, եւ անուշահոտ ծաղիկներու թաղարներուն պէս են. շրթունքները ընտիր ըզմուռս կաթող շուշաններ են. ձեռքերը ոսկի մատնիներ են, թարսիսի քարերով լեցուած, որովայնը բանուած փղոսկր է, շափիւղաներով ծածկուած: Սրունքները մարմարիոն սիւներ են, ընտիր ոսկի խարխիւ.

ներու վրայ հաստատուած. կերպարանքը Լիբանանին պէս եղեւիննէ-
րուն պէս ընտիր է. անոր քիմքը քաղցր, ու ինքը բոլորովին ցանկալի
է. անա այսպէս է իմ սիրականս. այսպէս է իմ բարեկամս, ու երու-
սաղէմի աղջիկներ:»

Դեռ շարունակե՞մ ո՞վ օրբակրօն հայրեր, զթացէ՛ք, որովհետեւ՝

«Քու բարձրերուդ կազմուածքը՝ երեւելի արուեստաւորի մը ծեռ-
քով շինուած մանեակներու կը նմանի: Քու պորտը՝ ըմպելիքով լե-
ցուն բոլորակ թասի մը կը նմանի, քու փորը՝ շուշանով պատած ցո-
րենի շեղջին պէս է. Քու երկու ստինքդ նման է երկու ուլերու: Եր
այծեամի մը երկուորեակ ծնած են: Պարանոցդ փղոսկրէ աշտարակի
պէս է. քու հասակդ արմաւենիի՝ ու ստինքներդ ողկոյզներու կը
նմանին:»

Առաջին անգամուան համար այսքան բաւական չէ՞ք համարիր
Ս. հայրեր, եթէ գոհ չէք, կ'իտոտանաւ ձեզի՝ Կորին Վարդապետին
տեղ մաս առ մաս կամ ամբողջութեամբ կրկնել Նոյ Երգոցը:

Բայց թողունք կատակը եւ լրջօրէն խօսինք մեր լրջախոհ Կրօ-
նական Ժողովին հետ:

Ո՞ր դարուն մէջ կ'ապրինք, գիտե՞նք արդեօք, եթէ չեն գիտեր՝
Իէշեան սկսած է իրենց դաս տալ, թող օգտուիլ գիտնան: Եթէ
Աստուած մի՛ արասցէ Աւիիար գրած ըլլար Նոյ Երգոցը, ի՞նչ պիտի
խորհէր արդեօք հասարակութիւնը եւ այն խմբակն որ բարոյական
կ'քարոզէ ու կ'յորջորջէ, առանց հասկնալու, — ինչպէս բացա-
ւորած էր Տիկին Վ. Մասնեան այս էջերուն մէջ, — թէ ի՞նչ է բա-
րոյականը եւ որո՞նք են անոր եղբերը:

Երբ Կրօն. Ժողովոյ նման պատկ. մարմին մը շատ աւելի աչքա-
ռու եւ գայթակղական դէպքերու ականատես կ'ըլլայ եւ աչք կը
գոցէ, ի՞նչպէս կ'յանդգնի դատապարտել վարդապետ մը, որովհետեւ
մերժած է Նոյ Երգոցը կարդալ, աղտոտ զգուելի գրուածք մը յատ-
կացուած այն սրբավայրին, ո՞ւր պատկառանք, ինքնամփոփում,
երկիւղածութիւն կ'սպասուի, ուր աղօթելու կ'երթան եւ ոչ թէ
ցանկանալու իրենց կիրքերը գրգռելու:

Կրօն. Ժողովը աւելի խելացի գործ մը ըրած չպիտի՞ ըլլար եթէ
անշուշտ անցնէր այս դէպքին վրայէն եւ կամացուկ մը վտարէր
ընդ միշտ այդ հատուածի ընթերցումը եկեղեցւոյ մէջէն: Թող ա-
պահով ըլլայ որ եթէ այսօր չվտարուի, վաղը անպատճառ պիտի
սրբուի իրենց համար անձեռնմխելի այդ անձան հատուածը:

Եթէ մեր Ս. հայրերը չստն կ'ախորժին այդ տեսակ հատուածնե-
րէ եւ ընթերցումներէ, կ'յանձնարարեմ իրենց կարդալ Պօքաչիօ,
Ֆօպլա, Քոզանօփ, Կամիանի եւ դեռ ուրիշ շատեր:

Բայց եթէ Կորին Վարդապետ ըլլայի, փոխանակ երկար բարակ բացատրութիւններու մէջ մտնելու կամ ի վերջէ յետս կոչում ընելու, ծրար մը կ'ընէի վեղարս եւ փիլոնս, վերեւ յիշատակած դրքերը ալ այդ ծրարին մէջ կ'ընտեղէի եւ կ'ըրկէի Կրօն. Ժողովոյ ի նկատառութիւն եւ ի վայելումն:

Բայց կ'ցաւիմ որ Կորին Վարդապետ չունեցած է այդ քաջութիւնը:

Եթէ յետս կոչում ընելու պիտի զիջանէր, ինչո՞ւ այսքան աղմուկ հանեց, թող Երգ Երգոցը կարդար եւ յետոյ անոր նկարագրած աղջկան նման աղջիկ մը փնտռելու ելնէր, իր ամուսնի զգայարան յիշերուն զօրութիւն տալու համար: Եւ եթէ չգտնէր իր վրնտոռը, այն ժամանակ չէ՞ր կրնար Կրօն. Ժողովին ներկայանալ եւ դարման մը հայցել իր հոգեկան եւ մարմնական անտանելի վիճակին համար:

Արդեօք ասիկց վերջ այսպէս ընելու մտածումով է որ, զիջաւ համակերպիլ եւ յետս կոչում ընել:

Թերեւս . . .

ԱՅՐԻ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ ԽԵՂԻՐԸ

Բ.

Նախորդ յօդուածովս ջանացի բացատրել թէ՛ ինչե՞ր տեղի կ'ունենան այրի քահանայից տխուր աշխարհին մէջ, Տխուր իրողութեանց տեղեակ են միմիայն այն անձինք՝ որոց մէջ տեղի ունեցած են այդ մեծագոյն աղէտները, այդ խորագոյն վիշտերը:

Ժողովուրդը՝ անգամ մը ընդունելով թէ այդ ողորմելի վիճակը՝ այրիացեալ քահանայից սեւ ճակատագիրն է, որուն՝ աշխարհիս վրայ ոեւէ դարման չըլլար եւ միեթարութիւն չկայ, ուստի նոյն իսկ խնդիրը բերան առնել, խօսիլ, եւ անոր կարեկցիլն աւելորդ սեպած է Ասոր համար հարիւրաւոր հոգեճմլիկ դէպքեր, եւ սերտ բղկտող պատահարներ ծածկուած ու թաղուած են մեռելական լուսթեան մէջ, որոց խնդիրը միմիայն այն ատեն վերաբացուած եւ խօսուած է երբոր այրի քահանայի մը իրական կամ ենթադրական մէկ սխալը կամ մեղքը խօսքի նիւթ ու պատճառ եղած է: Եւ ահա կապկածառիթ շշուկներու, աղտոտ բամբասանքներու եւ կծու դանդաճներու հոսանք մը երեւան դալով եւ չըջան ընկելով՝ մօտաւորներու եւ հեռաւորներու կապկածոտ ուշադրութիւնը դարձած է կղերական այդ զոհին վրայ: Ահա՛ այն ատեն է որ զփրաղդաբար ճանչցուած է խեղճ քահանայ մարդը, որոց սակայն տասնէն հալիւ թէ երկուքը հրապարակ հանած է

լրագրութիւնը: Բայց, իրաւ կամ անիրաւ, դայթակղութիւնը խիստ մեծ եղած է, որուն մէջ քահանան ա՛լ, քահանայութիւնն ա՛լ տուժած է իր վայելած անսահման վստահութենէն, ժողովուրդն ա՛լ տուժած է իր հաւատքի փրկարար ջերմեանդութենէն:

Արդ՝ որպէս զի ընթերցողը ամբողջական գաղափար մը կազմէ այրի քահանայից ողբալի վիճակին վրայ, կը փութամ երկու օրինակ եւս բերել հոս, զոր անձամբ տեսած ու քննած եմ:

Ա. — Շուպին — Գարահիւսարի Բուրգ կոչուած հայաբնակ գիւղին երկու քահանաներէն մին, Տ. Ահարօն, մարմնական եւ հոգեկան շա՛տ գեղեցիկ բարեմասնութիւններով օժտուած կղեր մ'էր. վա՛յելչաճասա՛կ, զեղաղէ՛մ, հաճոյախօ՛ս, քաղցրաձայն եւ մանաւանդ՝ շատ պարկեշտ եւ տիպար քահանայ մը: Ասոր երէցկիւնը յանկարծ մեռաւ, երկու մանչ զաւակ թողլով իրեն: Այս դժբաղդութեան վրայ Տ. Ահարօն սաստկապէս սասանեցաւ, բայց անմիջապէս ձեռք առնուած մխիթարական զօրաւոր միջոցներու վրայ հանդարտութիւնը վերստացած կարծուեցաւ: Բայց 2-3 տմիս վերջը՝ ինձ իմաց տուին թէ՝ Տ. Ահարօն խելագարած է. փութացի քանիցս այցելել իրեն, մխիթարեցի, խրատեցի, յաւիտենական կեանքը, անցաւոր աշխարհը իրեն յիշեցուցի, եւ իւր վայելած ժողովրդականութիւնը, արժանապատուութիւնը աչքին առջեւ դրի: Բայց . . . նա պատասխանեց ինձ. «Ի՛նչ ալ ըսէք, վիճակս չփոխուի, միշտ նոյն կը մնայ, գործնական դարման մը գիտէ՞ք, կը պաղատիմ, ըրէ՛ք ինձ, ապա թէ ոչ, աւա՛ղ, պիտի հիծիմ եւ պիտի սպառիմ . . . »:

Արտագին ցաւակցութեամբ համոզեցի զինքը, Կ. Պօլիս երթալ, եւ յանձնարարական մը տալով բարեյիշատակ Տօքթ. Տիգրան փաշա Փէշտրիմալճեանին զրկեցի Աղնիւ Տօքթորը ձրեապէս խնամեց զինքը, եւ երեք ամիս վերջը նամակաւ մ'ի՛նձ վերադարձուց, որուն մէջ մասնաւոր հրահանգ մը կար՝ զոր անհնար էր գործադրել: Ի՛նչ վերջը հիւանդութեան նշանները նորէն երեւցան, այն ատեն բացարձակապէս երէցկիւնը փնտռեց, արեան արտասուքներ թափելով, եւ քահանայ եղած օրը նշովՆով մեռաւ . . . :

Այն պարկեշտ քահանան՝ որուն մահուան յիշատակը դեռ զիս կը սարսռացնէ, անշուշտ զոհ մ'եղաւ:

Բ. — Տրապիզոնի նահանգին Օրտու քաղաքին գիւղերէն մէկուն քահանան — անունը չեմ տար, զի զեռ ողջ է — 33 տարեկան էր, երբ երէցկիւնը կորսնցուց. շատ անդամներ տրտում տխու՛ր քովս եկած, իր ամենօրեայ զգացած տանջանքները պատմած է, եւ զիս ալ յուզած, վրդոված ու լացուցած էր: Ես փութացած եմ սակայն, այս կեանքի ունայնութիւնը եւ յաւիտենական փառքին մնայունութիւնը յիշեցնել, չեղտել, եւ ըոլոր ուժովս ու բովանդակ հաւատքովս՝ ազգելու ջանալ անոր վրայ ըսելով թէ՝ «Դուք Արքայու-

թեան մէջ մարտիրոսաց Ս. պատկը պիտի ընդունիք *ևն, ևն, Ս. Գիր-*
քէն ալ բացատրած ու ճամբած եմ զայն»»

Օր մը լուր՝ ղրկեցի ղինք տեսնելու համար, որ ի պատասխան՝
նամակ մը գրեց ինձ, դոր պահած եմ ցայսօր, որուն է՛ն խորհրդա-
ւոր խօսքը հետեւեալն է. «Տ. հա՛յր, գո՛հ եմ որ գիւղի մէջ ծներ եմ,
եթէ քաղաքի մէջ ծնած ըլլայի, հաշւ ո՞ւր պիտի երթար, խայտա-
ռակ պիտի ըլլայի»:

Ընթերցող, այս խօսքին բացատրութիւնը իւր մէջն է, հարկ
կա՞յ միթէ միտք յողնեցնելու: — Ահաւա՛սիկ, քահանայից կեանքէն
երկու ցաւալի դրուագներ ալ: Չեմ գիտեր թէ՛ տակաւին չ'համող-
ուող, չլթացող, չխղճացող դատաւոր մը կրնա՞յ գտնուիլ:

Չեմ գիտեր թէ՛ կրօնի սրբութիւնը եւ վեհութիւնը պահպանե-
լու համար, այրի քահանաներուն այրի մնալը անխուսափելի հարկ
դատող, եւ պարկեշտութիւնը, սրբութիւնը ու շնորհալիութիւնը
այրի մնալէն սպասող եւ պահանջող դեռ կրնա՞յ գտնուիլ:

— Է՛հ, թերեւս բայց այս վիճակը դա՛ռն է, ծա՛նր է, վէրքը՝
խորո՛ւնկ է, փափառութիւն պիտի պատճառէ՝ կրօնական դասին
մէջ:

Ուստի, պէ՛տք է կարծեմ որ առաջ դարմանել այս վէրքը,
ի՞նչ եղանակով որ վայել է, եւ կարելի՛ է դարմանել:

Իգմիր

ԵՂԻՏԷ ՔԶՆՅ ՓԱՓԱՋԵԱՆ

ՍԱԳՆԻՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՍՏԱԽՈՐԱԿԱՆ

ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԵՏՈՎ *

3. ԱՐՐԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆ, ՈՐԿՐՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄՈՐՁԻՆԱՄՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս որ ձխամուրութիւնը մագնիսական թելադրութեամբ կը
զուպուի, այնպէս ալ արբեցողութեան դարմանը, պէտքէ միեւնոյն
աղբիւրէն ակնկալել: Իբրեւ ապացոյց կը բաւէ նկատի ունենալ
որ Ժողովրդական ղեկերու մեծամասնութիւնն ո՛չ թէ իրենց պա-
րուհակած բաղադրութիւններովը՝ այլ թելադրութեան ղօրու-
թեամբն է որ կը ներգործեն արբեցողներու վրայ: Այս դիպելու
չարքին մէջ պէտք է դասել նոյնիսկ Բրոթօնի ջուրը ղոր մօրթին
տակէն կը ներարկեն:

Արբեցողութեան աստանիչերը կը կազմեն դիւրագրգիւ բնա-
ւորութիւն մը, անհանդարտ եւ տենդոտ վիճակ մը, ինչպէս նաեւ

(*) Տե՛ս Թիւ 44, էջ 1082:

անբացատրելի ուժասպառութիւն մը։ Արդ, այս երեւոյթները որեւէ մէկուն վրայ տեսնուածին պէս, պէտք է թելադրութեան զիմեւ։

Ինծի ներկայացող հնթականերէ շատերը զգացած են իրենց սպառնացող վտանգը, եւ անկեղծօրէն խօսինք, փափաք յայտնած են բրժկուեկաւ։ Երբ այս տեսակ առիթ մը ներկայանայ՝ հետեւեալ եղանակով թելադրութիւններ կ'կատարեմ։ Նախ կ'պատուիրեմ հնթականին զազրեցնել ոգելից ըմպելիի գործածութիւնը, աւելցնելով որ այլեւս, օղիի, գինիի կամ գարեջուրի նկատմամբ ոեւէ փափաք չը պիտի զգայ, թէ ալքոլը իր բոլոր ոյժերուն մէջ զգուանք պիտի ազդէ այնպէս մը որ նոյնիսկ կարելի չըլլայ զայն իրեն շրթունքին մօտեցնել։ Յետոյ անպատիւ անձերու հետ բարեկամանալու վտանգները կը բացատրեմ ու կը նկարագրեմ ունայնութիւնը այն կարծեցեալ հաճոյքներուն՝ որոնք արեւոյդութեան վտանգաւոր հրապոյրը կը կազմեն։ Դարձեալ հնթականին կը պարզեմ ալքոլամոլութեան հետեւանքով իր կրեկիք ֆիզիքական, մտաւոր եւ բարոյական անանկութիւնը, ու երբ՝ այս վախին գիտակցութեամբ սոսկում զգայ ան իր անբնական ընթացքէն, այն ատեն իր «Բարձր հս»ը կ'առաջնորդեմ բարձրագոյն կոչումի մը ու կը քաջալերեմ զայն որպէսզի լաւ մակարդակ մը ընտրէ իր ասպարէզին մէջ, հետամուտ ըլլալով իւրացնելու իրապէս արժանիք ունեցող անձերու լաւ կողմերը։

Արեւոյդութիւնը իրենց սովորութիւն ընողները, այսինքն «ճանչցուած զինուորները» սովորաբար ոչ միայն չեն ուզեր բժշկուել կամ ուղղութեան գալէ աւելի՝ ոչ միայն կը նախընտրեն վայելելու ալքոլին հաճոյքները, այլ նոյնիսկ իրենցմէ հարկերին իննսուունը, կին թէ այր, բարկութիւն կըզգան եթէ երբեք մէկը խրատէ զիրենք որ հրաժարին արեւոյդութենէ։

Երբ ասոնց ոեւէ կերպով կարելի չըլլար զգտակցութիւն ներշնչել, այն ատեն ֆիզիքական պայմաններու վրայ ծանրանալով՝ հասկցնելու է իրենց թէ ալքոլամոլութեան հետեւանքով, ուղղակի թոքերը, երեկամունքները ու ուղեղին պիտի խանգարուին, այդ գործարաններուն ալքոլին աւերները դարմանելու կարողութիւնը տկարացած ըլլալով թէ ոգելից ըմպելիներու ծայրայեղ գործածութիւնը պիտի բոքրեցնէ նաեւ շնչառութեան խողովակը եւ թէ տրամադիր ընէ զիրենք կողատապի եւ թոքախտի։

Այս կարգի ներկայաները համոզել յաւոյդելու համար, ասոնց հանդարտութեան չըջանին սպասելու է. ա՛յդ ատեն է որ կարելի կ'ըլլայ իրենց զգացնել թէ՝ ոչ միայն ֆիզիքայէս փճացած են, այլ եւ մտաւորապէս ալ այլասերած վիճակ մը ստացած են, օրինակ, չատողութեան, ուշադրութեան, յիշողութեան եւ կամ յաջողութեան համար անհրաժեշտ եղող առեւտրական սրամտութեան պէս կարողութիւնները իրենց մէջ տկարացուցած ըլլալով։ Երբ, այս եղանակով կարելի ըլլայ հնթականին իր վիճակին գիտակցութիւնը

ներշնչել, այն ատեն սիրով կը փափաքի ան՝ ուղղել իր թերու-
թիւնը փորձի ենթարկուելով, որովհետեւ ինքնիրեն կամ կամքի
ոյժով չի կրնար զիմադրել արբենալու իր բուն կրքն: Թելադրու-
թեան հետեւոնքով մէկ շաբաթէն կրնայ բժշկուիլ ենթական: Բայց
այսչափով ամէն ինչ չի վերջանար: Փորձերը կրկնուելու են յաճա-
խակի, քանի որ առաջին անգամէն ան տրամադիր կ'ըլլայ անկու-
մի՝ երբ այնպէս մը հաւատայ թէ մէկ փորձով կրնայ բժշկուիլ:

Ճիշտ այս տեսակ ենթակայ մը կար որ կ'ըսէր. «հիմա շատ լաւ
կըզգամ ինքզինքս», «Բարձր ես ս կատարելապէս կը վարէ. քայլերս,
ու այնպէս կը հաւատամ որ նախորդ կեանքիս տեսարանները բնաւ
չպիտի կրկնուին, որովհետեւ ալքովը այլեւս հաճոյք չի պատճառեր
ինձի»: Այս անձը թէեւ մեծ վատահոլութիւն ունէր իր զիմադրելու
կարողութեան վրայ, բայց չի կրցաւ զիմադրել փորձութեան:

Ենթականերէ շատեր առաջին փորձերէն վերջը, վերի խօսքի-
րուն մօտաւոր եղանակով մը կարտայայտէին իրենց վիճակը, ու
թէեւ ասոնց ազգականներն ալ կը զրեն թէ «ենթականերուն վրայ
տեսնուած բարեփոխումը իրենց զարմանք կը գրաւէ» բայց պէտք
է զիտիլ որ փորձութեան կամ կրքի անակնկալ ճնշումի մը հետեւ
ւանքով անոնք տեղի պիտի տան նախկին մոլութիւններուն: օրի-
նակ. մոլի արեցող մը, որ թելադրութեան ենթարկուելէ վերջը,
երկու ամիսի չափ Նիւ-Եօրք մնացած էր, տառնց արբենալու փա-
փաք զգալու, հրաժարելով նոյն իսկ իր գինեւուն յաճախելու
սովորութենէն, Պոսթոնի մէջ կարգ մը առեւտրական անյաջողու-
թիւններու մատնուածին պէս դարձեալ անձնատուր եղաւ գինեմո-
լութեան: Եթէ թելադրողը կարենար նախատեսել այս պարագան՝
շատ հեշտ պիտի ըլլար առջեւը առնել:

Փորձառութիւնը այնպէս ցոյց կուտայ որ, արեցող մը բժշկելու
առթիւ աւելի լաւ է մերձաւոր ազգականներու միջոցաւ ներգոր-
ծել իր վրայ քան ուղղակի իրեն զիմելով, քանի որ ան բնականա-
բար մեծ հաւատք մը կազմած կ'ըլլայ իր զիմադրելու կարողու-
թեան վրայ: Մոլի արեցող մը ոք անցեալ Սեպտ. ին ինձի ղրկուած
էր Բարիդէն ամառնային հաստատութեան մէջ փորձի ենթար-
կելու համար, մէկ շաբաթէն թէեւ բժշկուած էր, բայց հետո Նիւ
Եօրք եկածին պէս՝ հոն սուղեց գինեւուն մը մէջ, բնակիլ որով ան-
խուսափելի հետեւանքը տեղի ունեցաւ: Այս օրինակը ինքնափստա-
հոլութեան օրինակը կը չօշափէ. իսկ հետեւեալը կրնայ պատկերա-
ցնել մերձաւոր ազգականներու աղերսանքներուն արդիւնքը:

Կին մը որ կարգ մը ընտանեկան շփազդութիւններու պատճա-
ռով արեցողութեան անձնատուր եղած էր, իր աղջկանը խնդրանք-
ներուն տեղի տալով ինձի զիմեց եւ իրեն հետեւեալ իմաստով
թելադրեցի. «Այլեւս պիտի կրնաս սովալ գժբաղդութիւններու ու
պիտի զիմադրես անոնց աղքեցութեան առանց ալքովն զիմելու»

Երեք օր վերջը երբ այդ ենթակային այցելութիւնը կ'ընդունէի, դիտեցի որ անոր դէմքին ընկճուած երեւոյթը, ինչպէս նաեւ աչքերուն նախկին ցեխոտ արտայայտութիւնը անհետացած էին: Նոյն իսկ իր վրայ հսկող խնամակալը կ'ըսէր որ ան՝ փորձէն վերջը՝ բնաւ ոգելից ըմպելի գործածած չէր, փոխարէն միայն կաթով գոհացած ըլլալով:

Ուրիշ պարագաներու տակ: այս հղանալին ալ ապարդիւն մնացած է: չէ՞ մի որ ոգելից ըմպելիներու դէմ մղուած պայքարը կրակի հետ խաղալու կը նմանի: Քանի՞, քանի՞ մայրեր գիտեմ որոնք թէեւ իրենց աղջիկներուն արեւեղութեան առթիւ ինծի դիմում ըրած, կամ այն հայերը որ վարժարաններու մէջ ապականած եւ արեւեղութեամբ միայն չըջանաւարտ եղող իրենց գաւաղներու ընթացքին պատճառով ինչ դարման խնդրած էին, ինչպէս նաեւ այն կիները որոնց ամուսինները յաջողութեան փայլուն առիթներ կը կորսնցնէին բարեկամներու: հրաւերին վրայ արեւեղութեան դիմելով, որպէս թէ պէտք մը դարձած ըլլար, առեւտրական պայմանագրութիւն մը կնքելու առթիւ՝ ոգելից ըմպելիի գործածութիւնը: Ա՛յո, բոլոր այլ զփաղդ անձներուն մերձաւոր ազգականները չէին կրնար համոզել իրենց սիրելիները որ փորձի ենթակուին բժշկութեան համար:

Պարագաներ ալ կան՝ ուր ալքողի, ծխախոտի կամ մորֆինի մոլի գործածութիւնը այնպէս մը կը ներգործէ ուղեղին վրայ որ մագնիսական թելադրութեան անմիջական ազդեցութիւնը գրեթէ կը չէզոքանայ, ներքին անդամանելի մղումներուն անբացատրելի կրկնութիւններուն պատճառով: «Բարձր ես»ը կարծես ի զուր կը ճգնի զսպելու ունակութիւն մը, որ երկրորդ բնութիւն մը դարձած է, եւ որ շարունակ իր ցանկութիւնները կրքի կը վերածէ: Ասանկ պարագաներու տակ թելադրութիւն կատարած ատեն մատակարարելու է նաեւ պառչած դեղեր, երբեմն ալ անհրաժեշտ է նաեւ կարգապահութիւնը:

Մոլի արեւեղութեան եւ նիքոթինի թունաւորութեան հետեւանքով, եթէ երբէք ենթականերէ ոմանց վրայ ֆիզիքական կամ բարոյական խանգարումներ տեղի ունենան, այն ստուի ալ մագնիսական փորձը յապաղեցնելու է, մինչեւ որ ենթակաները բաւական ժամանակ ակամայ զրկուած մնան իրենց ծխախոտէն կամ ալքոլէն: Իսկ անոնք որ ազգականներու ազգարարութիւններէն ձանձրացած կը հաւանին ապաքինարան մտնել, ներքին որոշում մը անուցանելով որ դարձեալ շարունակեն իրենց նախկին ունակութիւնները, այդ ենթակաները, կ'ըսեմ, ապաքինարանին մէջ գտնուած ատեն թելադրութեան յարմար անձեր են ու կը նմանին «լիզուով երդում ըրած բայց միտքով հակառակը որոշող մարդոց»: Ասանկ պարագաներու տակ ալ, այսինքն կիրքերու ցանկութեան քիչ թէ չատ հանդար-

տած ատեն կարելի է ներդրածել «Բարձր ես»ին յաջողագէտ։

Որկրամոլութիւնը կամ շարունակ ուտելու մարմաջը կարծւաւորէն շատ աւելի ընդհանրացած ունակութիւն մ'է։ Ինծի դիմու՞մ ընող ենթականերու շարքին մէջ կան-կին մը որ խոհարարի պաշտօն վարած ըլլալով կատարեալ որկրամոլ մը դարձած էր, իր առողջութիւնը խանգարելու աստիճան։ Մարդ մը, որ շօքոլայով պարստուած անուշեղէններուն գերին դարձած էր, երկտասարդ մը որ իր վիճակը նկարագրած ատեն կ'ըսէր թէ «շարունակ ուտելու ծայրայեղ վախաք մը անհանգիստ կ'ընէր զինքը։ Այս ենթակային մայրը, զինքը ծնելէն քիչ առաջ, շուկաները ամէն կողմ փնտտուէր կելլէ եղբւր ընտիր խաղող, դեղձ եւ ուրիշ պատղներ գնելու համար։ Ու ինք այս իրողութիւններէն կը հետեւցնէ թէ մօրմէն ժառագած է իր անբնական ցանկութիւնը։ Այս պարունը հազիւ կրնայ ինքզինքը զսպել շաքաթի մը չափ, որմէ վերջը, ճիշտ ալքուլամոլի մը ըրածին պէս, ինքն ալ անձնատուր կ'ըլլայ իր մօլու թեան, առողջութիւնը բոլորովին վնասելով։

Ախորժահամ խմորեղէններ ուտելու մարմաջը Ամերիկայի մէջ մանաւանդ շատ տարածուած է, եւ վտանգաւոր պարագան հոն է որ, այս տեսակ ուտելիքներ պատրաստողները, իրենց անուշեղէններու մէջ քիմիական վնասակար բաղադրութիւններ ալ կը խառնեն, որոնք անորժակը գողցելու կը ծոռայեն։ Եւ ինչ կ'ըլլայ հետեւանքը՝ եթէ ոչ անմարսողութիւն, ստամոքսի տկարութիւն եւ ամէն բանէ աւելի գարշահոտ շնչառութիւն մը որ պարզագէտ զգուանք կ'ազդէ։ Բսան տարեկան անձի մը շունչը այնքան մաքուր եւ անորժահամ ըլլալու է՝ որքան մայրսի զեփիւր՝ Բայց երբ մէկու մը մարսողութիւնը որկրամոլութեան պատճառով խանգարուած ըլլայ, ընական հետեւանքները չեն ուշահար երեւան գալու։

Գալով մորֆինամոլութեան, իմ փորձառութենէս այնպէս կը հետեւցնեմ թէ՝ ասիկա մագնիսականութեամբ բուժուող էն ծանրաւելչիւ Լախն է։ Նախ որ այս մօլութեամբ վարակուած ենթակաները շուտով չեն մագնիսանար եւ թէ ասոնց տրուած թեւադրութիւնները այնքան շուտ չեն կրնար ապաւորուիլ իրենց միտքերուն վրայ։ Ասոնցմէ զատ, մորֆինամոլի մը ո'չ հաւատքին կարելի է վստահիլ եւ ոչ ալ անոր կամքի ոյժէն զիմադրութիւն յուսալ, որովհետեւ ամենափոքր մտային ճնշում մը բաւական է իրեն յուսահատութիւն պատճառելու։ Մորֆինամոլ մը, շատ շուտով կը ձանձրանայ փորձի ենթակուելէն, իսկ գիտակցաբար իր անձին զիմադրել փորձող ենթակայի մը կեանքը կատարեալ զոխք մ'է, կամ ասոր մօտաւոր կացութիւն մը։

Որչափ որ կը յիշեմ այս հիւանդութենէն երկու հոգի բուժած եմ, մէկը դիւատի կին մը՝ որ յառաջիկայ ամառ մայր պիտի ըլլայ, Անոր ամուսինը 13 Մարտ թուակիր նամակով հետեւեալը կը գրէր

«Կինս, մէկ քանի չաբաթներէ ի վեր, բնաւ մորֆին գործածած չունի, այնպէս մը բարեփոխուած է որ բնաւ չը պիտի կրնանք ճանչնալ զինքը, այժմ ձեռք բռնելու չկարողանալու չնորհիւ շատ ուրախ եւ երջանիկ կ'զգայ ինքզինքը, նոյնիսկ մոռցած է իր նախկին դժգոհութիւնները եւ յոռետես մտածումները, որոնք զինքը կը չարչարէին: Հիմա շատ լաւ կը նստազէ, եւ երաժշտութեան մէջ աւելի յաջողակ է՝ որքան չէր եղած տարիներէ ի վեր:»

Երաժշտական տաղանդով օժտուած այս ենթակային թեւադրած էր նաեւ իր զգացումները՝ նրբութեամբ եւ զգացումով դաշնակի վրայ արտայայտելու կարողութիւն մը, մեծ վարպետներու հետեւողութեամբ:

Երկրորդ ենթական մագնիսացած էր թմրութեամբ, անոր ալ պատուիրած էր նուազեցնել իր գործածած մորֆինի քանակութիւնը, յետոյ այլեւայլ դեղերով, անդարար կերակուրներու չնորհիւ, կառքով բացօդեայ պտոյտներ կատարել տալով, ու զուարթ ընկերակիցներու ազդեցութեամբը կարելի եղաւ մորֆինի յառաջ բերած ուղեղային խանգարումները վերանորոգել, այնպէս մը որ հազիւ երեք շաբաթ վերջը ենթական ազատած էր իր մոլութիւնէն ու կը մեկնէր՝ վերջին թեւադրութիւն մ'ալ ընդունելով թէ բնաւ այլեւս մորֆին չը պիտի գործածէր:

Թարգ. Մ. Յ. ԽՏԵԱՆ

ԻՆՉ Կ'ԸԼԼԱՆ*

Տիկին Լօճ օր մը որոշապէս պարզեց իր բաղձանքը Ճօզէֆի, առջարկելով մեծ աղջիկը՝ Հէլէնը՝ կնութեան տալ իրեն: Արդէն առջի՝ օրէն ա'յ եղած իր սեւեռամտածումը, — Ճօզէֆ զգա'ր կամ ո'չ՝ այդ լանը՝ երբ առաջին տեսութենէն իսկ՝ տեղեկանալէ ետքը անոր ամուրի ըլլալը, այնչափ մեծարանքներով ու հաճոյակատարութիւններով կը պատուէր զինքը: Փէշ կամ աղէկ, չէր դիտեր, անգամ մը մտերմացած այդ զաղափարին, մղուած գէպի ան, եւ, աւելի'ն, գրաւուած անկէ, խորթ չէր գար ան իրեն, սակայն մտածում մը միայն կը կասեցնէր զինքը: Ինչ պիտի ըսէր մայրը ատոր, չը'պիտի նեղանար, չը'պիտի արգիլէր զինքը, նոյն իսկ այդ մտադրութեան տեղեկացումը՝ չը'պիտի գայի'ակդեցնէր զինքը: Մայրը, որ միակ յոյսը իր վրայ էր դրած, որ իր վերջին օրերուն միակ ապաւէնը ըրած էր զինքը, որ այնչափ չէր կրնար

* Տե՛ս Թիւ 44, էջ 1087:

հաշտուիլ ո՛րեւէ գաղափարի կամ դործի հետ՝ որուն մէջ բողոքական բառը արտասանուէր, որ նոյն իսկ իր՝ քովը եղած ատեն զինքը կ'արգիլէր ժողովարան ելթալէ եւ բողոքական վարժուհիներու հետ տեսակցելէ, որպէսզի չըլլայ որ տղան խելքը գողցնէ եւ բողոքական ըլլայ, երբ հիմա լսէր թէ իր այդ մէկ-հատիկ զաւակը կը կարգուի ո՛չ միայն բողոքական այլ նաեւ ազգո՛վ ալ տարբեր աղջկան մը հետ, ի՞նչ պիտի ըլլար, խելքին չը՝ պիտի բերէր խեղճ կիներ իր ռամիկի պարզմտութեանը մէջ, իր միակողմանի տրամաբանութիւնովը, իր սահմանափակ խորհրդածութիւնովը, իր կարծատես գաղափարովը, խելքին չը՝ պիտի բերէր ան, կաթուած չը՝ պիտի իջնար անոր, ու ասիկա խիղճի խայթմը չը՝ պիտի ըլլար իրեն։ Թէպէտ ռամիկ, բայց նահապետական ու տոհմիկ ըմբռնումներով՝ ան չը՝ պիտի մտածէր թէ՛ իր թոռները հայ չպիտի ըլլային, թէ հարաւ «ֆրէնկ բրոտ» մը պիտի ըլլար, թէ որ մը թերեւս զաւակն ալ մոռնար հայ ըլլալը, այլասերէր, խառնուէր, նոյնանար մարդոց այն զանգուածին հետ որոնց մէջ կ'ապրէր։ Զաւակին կարօտովը այլող, աչքը հեռուն մնացած խեղճ անպաշտպան կիներ չը՝ պիտի մտածէր այս բաներուն վրայ, ասոնք իր ծանրին չը՝ պիտի գային, գլուխը չը՝ պիտի ծեծէր ան ասոնց համար, սիրտը չը՝ պիտի խոցոտուէր, ու չկրնալով տոկալ զինքը դաշունոց ցաւին, չը՝ պիտի մեռնէր ան վերջապէս, վաղածամօրէն։

Խորհրդածեց ձօղէֆ ասոնց վրայ, զուգակշիռը ըրաւ իր երկու հակոտնեայ կացութիւններուն, կշռեց, չափեց, եզրակացուց եւ մէկ կողմին պատասխանատուութիւնները աւելի ծանրակշիռ գտնելով, որոշեց ան կողմին հակել, ինչ որ ալ ըլլար իր արգի կացութիւնը, պայմանները ատանկ կը պահանջէին, — կը մտածէր իրա՛ւ, Ամերիկուհիի մը հետ պիտի ամուսնանար, շատեր ատոր մէջ սուղատանք մը պիտի գտնէին, աղնիւ զգացումներու բարձր ու տոհմաւոր գաղափարականներու օտնակոխում մը։ Է՛հ, իր ի՞նչ փոյթը մինա՞կն էր այդ դատապարտութեան զոհ։ Ուրիշներ նոյն բանը չէին ըրած։ Յետոյ, առանց ատոր, չէ՞ որ հայու աղջիկ մը պիտի առնէր, անուս, չնորհալիութենէ զուրկ աղջիկ մը, իր բոլոր հայկական տափակութիւններով։ Անոնցմէ ո՞րը պիտի կրնար հաւասարիլ յետին Ամերիկուհիին չնորհներուն, — կը մտածէր։ Բաղդատութիւնը կ'ընէր այս երկուքին, ու չէ՛ր կրնար հաշտուիլ Հայ աղջկան մը հետ ամուսնանալու գաղափարին։ Երբեք ան հրապոյր կը գտնէր մէկը, եւ ա՛յնչափ շողշողուն միւսը, իր խելքովը, որովհետեւ միտքը հակած էր անգամ մը օտարին վրայ տեսնել կարծած չնախարհիկ ձիրքերուն, խմորուած, չաղախուած անոնցմով, անոնց ճաշակին մէջ այլասերած, եւ, միւս կողմէ, ա՛յնչափ գէշ ժանցած էր իր տոհմին աղջիկները կամ երբե՛ք։

Աչքերը գոց, գրեթէ վարագուրուած խաբուսիկ հմայքէ մը՝ որով կախարդուած էր, վճռական որոշումը տուաւ Ճօզէֆ, ու ամուսնացաւ Հէլէնի հետ, որ այդպէսով, իր խեղձին կը տիրանար ամուսնանալ կարենալու յոյսէ զուրկ իր ճակատագիրին մէջ՝ կարթին մէջը առնելով Հայ աղայ մը:

* * *

Դժբաղդ չեղաւ Ճօզէֆ, ամուսնական իր կեանքին մէջ, որովհետեւ մինչ մեծամասնաբար Եանքիներու թոռնուհիները զուրկ են ֆիզիքական օժտումներէ, փոխարէն օժտուած են հոգեկան ու բարոյական ա՛յն տեսակ չքնաղ ձիրքերով, որոնք զիրենք սքանչելի տանտիկիներն ու մայրեր կրնան ընել: Հէլէն՝ Ճօզէֆի պարզեւեց թոնթօշ զաւակներ, զորս կրթեց իր մայրական խնամքին տակ, դաստիարակեց ու մեծցուց իրեն կատարեալ ու տիպար ամերիկացիներ: Արդէն Յովսէփի կազմած ընտանեկան բոյնին մէջ ամէն բան ա՛յնչափ այլափոխուած ու տեղականացած էր որ, ոչինչ կը մասնէր թէ անոր տէրը Հայ մըն է: Տունին մէջ անգլիերէնը միայն կը տիրէր, աղաքը մկրտուած էին անգլիական եկեղեցիի ծէսով, Ճօզէֆ պսակուած էր ամերիկացի երէցի մը ձեռքով, ամերիկեան արարողութիւններով ան կերակրէ-կիրակի, հայրը իր աղաքը ու կինը տեղին բողոքական եկեղեցին է որ կը տանէր, ուր, խառնուած հաւատացեալներու բաղմութեան, աչքերնին գոց ու գլուխնին խոնարհած, կաղօթէին: Այս վիճակին մէջ տեսնէ՞ր զիրենք Յովսէփի մայրը՝ Շանթա՛հ՝ը կ'ըլլար խեղճ կինը՝ իր դռնի շաւատացեալի անեղձ զգացումներուն մէջ:

Տարիները սահեցան ասանկ, մէկ-մէկու ետեւէ, անզգալաբար, եւ Ուոշսընի տունը լեցուցին խարտեալ գլուխներովը տղեկներու, որոնք Յովսէփի մօր թոռները ըլլալին մասնող ոչինչ ունէին: Ծօնի, Թօմի, Քէյթիներ էին անոնք, մինչ ո՛վ գիտէ խեղճ մեծ-մայրը ի՛նչ անուններ զրած էր միտքը թոռները մկրտելու համար:

Օր մը երբ անոնք իր պերկը լեցուէին, հաւատաւոր ու աւանդապահ կինը պիտի կրնա՞ր արդեօք չոյել անոնց գլուխը, գգուել զանոնք, այնպէս՝ ինչպէս պիտի ընէր հարազատ, իրազգի՝ իր թոռներուն, թէ այդ ծօնիներաւ, Թօմիներու, Քէյթիներու գլուխները օտա՛ր պիտի գային իրեն, ու իր բարեպաշտ շրթուքները պիտի մէրժէին համբուրել զանոնք, մեղապարտ սրբապղծութեան մը գարշաւորով: Վստահօրէ՛ն:

Յովսէփ չմոռցաւ մայրը: Կանոնաւորաբար կը զրկէր անոր թուշակը: Միայն, ետքերը, նամակ չէր գրէր երբեք, որովհետեւ Հայերէնը մոռցած ըլլալով, մեծ դժուարութիւն կը կրէր քանի

մը տողով դադափարը բացատրելու:

Օր մը տղոցը ու իրենց լուսանկարը ղրկեց Ճօզէֆ մօրը: Սպիտակ գած վէրքի մը զլխուն երկրորդ անգամ բրցուելուն կսկծիչ ցաւն էր աղ իրեն. ո՛րչափ լացաւ ան, ո՛րչափ կոծեց, անխօս թուղթի այդ կտորին վրայ, ուր իր սրտահատորին ուրուանկարը կը ցցուէր, եւ որուն շուրջը իրեն անծանօթ, իրեն խորթ հոգինե՛ր տեղ բռնած էին, մինչ ինք ի՛նչ հրազած էր: Հեծեծաղին լացաւ ան, կուրծքը ծեծեց ինչպէս ըրած էր տղուն ամուսնութիւնը լսած օրը: Հաստքին, եկեղեցիին, ուխտին, տոհմային հաւատալիքներուն աւանդապահօրէն երկրպագու պառաւը՝ արցունքներուն ցաւը սիրտին իշեցուց, խոցոտ հոգիին մէջ թաղեց զինքը տանջող կսկծը, մարդու բան չըսաւ, ու ինքն իր մէջ ամփոփուած, իր վերքին կոտտանքի ձայնին ի՛նք զիտակ, լուռ ու քաշուած կեանք մը ապրեցաւ: Ատեն ատեն աղուն գէմքը տեսնելու համար, կը հանէր այդ լուսանկարը պահուած անկիւնէ մը, կը նայէր անոր, կարօտակէզ անձկութիւնովը ամուսինէն ետքը աղէ՛ն ալ այրիացած մօր, կը նայէր անոր, կը զննէր, ժամերով յառած կը մնար, չէ՛ր հաւատար թէ աղան ըլլար գէմինը. ո՞վ էր այդ այլակերպուած մարդը, ինչո՞ւ պիտի չօնէր ան՝ կնկան պէս. ո՞ւր էր իր կզակը թեթեւօրէն մրտադ մազի ստեւը: Ո՞վ էին իր քովիները, այդ անծանօթ կիներ ու ձեւ ձեւ զգեստներով, սրունքին մերկ աղաքը: Ու թոռներու սէրին ա՛յնչափ կարօտ մամը՝ չէ՛ր կրնար երբեք համբուրել զանոնք, իր շրթունքները չէին համարձակեր հպելու անոնց օտարոտի գէմքին, կը խրտչէին, ետ ետ կը քաշուէին, հակառակ իր ունեցած փորձութիւններուն:

* * *

Քսան հսկայ տարիներ սահեցան ասանկ:

Տիկին ժամագործեան շնորհքով պառաւցեր էր ալ: Մազերը ճերմկեր էին ալ, ու աչքերը տկարացեր: Վերջին տարիքին, փափաքեցաւ անգամ մը տղան տեսնել ու անկէ ետքը իջնալ գերեզման: Կըզգար որ իր օրերը համբուած էին, ու չէր ուղեր աչքերը բաց երթալ անդիի աշխարհ, առտնց վերջին անգամ մըն ալ տեսնելու ձեռքէն ելլող զաւակը: Այդ բանը իր վերջին մխիթարութիւնը պիտի ըլլար, ու գոնէ ատո՛վ, աչքը ետին չպիտի մնար. պիտի խաղաղէր սիրտը: Անկէ ետքը՝ հոգը չէր եթէ մեռնէր ալ: Սրտատուչ նամակ մը գրել տուաւ անգլիներէն լեզուով, որպէս զի չըլլայ որ հայերէնով չհասկնայ տղան խորութիւնը իր կարօտին ու յուզումներուն, — եւ աղաչեց տղուն որ՝ գայ տեսնէ զինքը: Ինք չէր կրնար երթալ, մահաւանդ ա՛յնչափ հեռուները: Ուրիշներուն երթալէն կը ստրսափէր արդէն: Ճօզէֆ չմերժեց այս առաջարկը՝ պիտի դար տեսնել մայրը, կնոջը ու է՛ն պզտիկ տղուն հետ: Միւսներն ալ

բերել երկար գործ պիտի ըլլար: Սրտագին նռանգով սպասեց պառաւ անոնց դալուստին: Այդ մտածումը, յոյսը թէ տղան պիտի տեսնէր վերջին աչքերով, իր քովը պիտի գտնէր զայն, տարիներով կորանցնելէ ետքը, ոգեւորեց զինքը, ու զառամած ձերունիին դէմքը տրտասովոր փայլով մը սկսաւ շողալ: Պատրաստութիւններ տեսաւ, շտկութեց տունը-տեղը, ո՛րչափ որ կրնար իր չքոտի միջոցներով, արժանավայել ընդունելութիւն մը ընելու: համար կորսուած աղուն՝ որ կը գտնուէր, որ կուգա՛ր: Ի՞նչ ուրախութիւն էր իրը, որչափ կը ցնծար:

Օրէ օր կըսպասէր ճամբորդներու ժամանումին, բայց գեւ հինգ օր ունէր . ի՞նչպէս պիտի հատցնէր այդ վերջամասց տնհամբերելի օրերը:

Սովորականին պէս, կանուխ առտուանցով, — քուն չունէր տաղէն ու շատ կանուխ կ'ելլէր, մանաւանդ այդ օրերը, — նստեր էր պատուհանին առջեւը, ակնոցը քիթին, չրթուքները կախ, հակած երկու ձեռքերովը աչքերուն մօտ բռնած Նարեկի մը վրայ, կործնութարթ ապակիներուն ետեւէն աւելի յստակ տեսելու համար աչքերուն կափարիչները վեր առած, յօնքերը վեր ժողված, մեղմ փսփսուքով մը մթմթալով քիթին տակէն կարգացածը, — իր առօրեայ աղօթասացութիւնը զոր բարեպաշտօրէն կը կատարէր ամէն ժամ, Նարեկ կարդաղով, կամ Սաղմոս քաղելով: Խայտարդէտ գէր կատու մը, քովը, փորին վրայ երկնցած, թաթերը կուրծքին տակ դարձուցած, գլուխը կախ, կիսափակ աչքերով, իրիկուրէն կէս մնացած քունը կը խորթար, խռպոտ ու կեղկեղ խնկումի եղանակ մը արձակելով աղիքներուն խորէն, միօրինակ: Պատէն կախուած հինօրեայ ժամացոյցի մը խուլ թիթ-թաքին հետ, խորթալու այդ ձայնն էր որ, կը խանգարէր լռութիւնը մենիկ սենեակին, ուր այրիի աղքատ կահաւորում մը կը տիրէր: Երկու անկիւնը վաղեմի հինուկ բաղմոցներ, ձերմակ մաքուր երեսներ հագած: Դուռին քով քառոտն փախտ սեղան մը՝ որուն վրայ ջուրով լեցուն չի՛ մը, աշտանակ մը, լամբար մը կը հանգչէին, քովերին առած գլխիվար հաստ բերանով գաւաթ մը եւ լուցկիին տուփը, կոկիկ մը իրենց տեղը զետեղուած, բանուած կլոր ձերմակ լաթերու վրայ, սեւցած ոսկեզօծումով շրջանակէ մը գրկուած թզուկ հայելիի մը առջեւ: Պատէն կախուած քանի մը վաղնջական պատկերներ եւ պատուհաններն ի վար երկարող ձերմակ մաքուր լուացուած կտաւէ վաղգոյրներ՝ կը լրացնէին զարդարանքը խցիկին:

Պառաւ կը կարդար, խորասուզուած իր բարեպաշտ վերացումներուն մէջ: Ատեն-ատեն, ընդհատելով այդ ընթերցումը, բազկատարած ու սրտին խորէն պաղատապին, գոց աղօթքներ կ'ընէր հեռաւոր ծովերու վրայ գտնուող ճամբորդներուն ողջ-առողջ ժամանումին համար:

Յանկարծ իր աղօթքը ընդհատուեցաւ աղմուկէն՝ կառքի մը, որ իողոցին մէջ, իրենց դուռին առջեւը կանգ առաւ։ Իրեններուն համար չէր կրնար կասկածիլ։ Երեք օր ունէին անոնք տակաւին, ժամանելու համար։ Օգտօրիսութեան եկող եւրոպացիները պիտի ըլլային, որոնք տունին վերի յարկը պիտի վարձէին, ծովի եղանակին՝ բաղնիքին մօտ ըլլալու համար։ Տեղէն իսկ չերեւացաւ Վարէն բացին դուռը, ստորնայարկի վարձակալները։ Սանդուխներէն վեր ոտքերու ուժգին աղմուկ մը բարձրացաւ։ Վերի յարկը պիտի ելլային, կը մտածէր, սենեակները նայելու։ Բայց ի՞ր դուռը հըրուեցաւ յանկարծ։ Պառաւը ցնցում մը ունեցաւ, չիոթած։ Եւրոպացի երեւոյթով մարդիկ էին ու զարմանալի տեսքով կին մը կար մէջերնին։ Սխալած էին, մտածեց, իր դուռը ուղղուելով։ Ու ծանր ճիգով մը տեղէն երերակալով, զէպի դուռը ուղղուեցաւ, ու գլուխը հոնկէ դուրս երկարելով, ձայնեց վերիններուն որ՝ իրենց հիւրերը առաջնորդեն։

— Օրթոն՝ . . . սխալ եկան ասոնք . . . վեր հանեցէք . . .

Բայց անխնամ հագուած մանկատի աղջիկ մը, ածապարկոտ իր դէմը ելաւ, եւ ուրախառիթ աւետիս մը հաղորդելու փութկոտութիւնով, հրճուեցին։

— Քուկիններդ են, տիկին Ազնիւ, տղա՛դ է, աւետեց։

Հիւրերը սենեակ էին մտած, ու ոտքի վրայ կը մնային պահ մը։ Պառաւը այլայլած այդ անակնկալ լուրէն, տարտամ չուարում մը ունեցաւ։

Սիրտը դունթ ելաւ ու ոտքերը կթոտեցան։

Աչքերուն չէր հաւատար Ա՞ն էր . . . իր տղա՞ն էր . . . ի՞նչպէս կ'ըլլար . . . անպիտ, անմօրուս, թոմթուկած այտերով մարդ մը . . .

Բայց յանկարծ, անոր համակրալիք ժպիտէն քաջալերուած, վիզը նետուեցաւ, ու թեւերուն մէջ առած անոր գլուխը, կաթոգին համբուրեց երեսները՝ կախուած ուսերէն, ու այդ համբոյրներուն մէջէն տարիներու կարօտին հեշտանքը ծծելով՝ մօր խանդաղատ ըզգացումներով։

Ճօղէֆ վերջապէս ազատեց գլուխը անոր թեւերէն, ու մօրը ձեռքը ձեռքին մէջ առած, ուժգին թոթուելով, հարցուց։

Հայ՝ տո՛ւ տո՛ւ ? (How do you do ?) . . . Ի՞նչպէս էք . . .

Մայրը, չհասկնալով ու զգածուած այդ խօսքէն։

— Է՛ն, ի՛նչ ընենք, Օրթոն, պատասխանեց, — մենք «հայ տուտու» նազնիք, դուք ֆրէնկ եղաք . . . ո՞րս աղէկ ըրինք, չեյտեմ օր . . .

Նստաւ, նստեցուց հիւրերն ալ, կին մը ու տղեկ մը, որոնք զարմացկոտ այս տեսարանը կը զիտէին, հետաքրքիր քմծիծաղով։

Շունչ մը առնելէ ետքը, պառաւը դարձաւ հարսը զիտեց, գոհ

չմնաց անոր տեսքէն, ժամանակէն առաջ ծերացած անհրապոյր կընկան անոր երեւոյթէն: Դժգոհ զիմագիծ մը շինեց ու երեսը մէկ կողմ դարձուց:

Ադ սուրաթսը՞ զը առնելու համար մինչեւ հեռու աշխարհներ էր գացած իր տղան, մտածեց, ու խոր հառաչ մը ունեցաւ:

Տղեկը, է՛ն պզտիկնին, զոր հետերնին բերած էին, մօլը քովն ոտքերը լայն բազմոցէն վար կախած, տեղէն օնհանգիստ, գլուխը վեր առած ու ապին—անգին շրջաշրջելով, չորս կողմը կը գիտէր, իրեն անձանօթ բաներու վրայ օտարականի զարմացկոտ ակնարկներով:

— Աս ալ է՛ն պզտիկնի՞դ է, հարցուց պառաւը, խզելով լուսթիւնը:

Նշանացի պատասխան մը թարթեց Յովսէփ, աւելի կ'որ քան հաւկթածիւ բարակ ապակիներով իր ամերիկեան ակնոցին տակէն:

Լուռ կը մնային՝ ո՛չ մէկը կը խօսէր: Իրարու լեզու չէին հասկնար . . .

— Ասոնք ի՞նչ լեզու կը խօսին, Յուսէփ, — վրայ բերաւ ծերունին, վշտահար չեշտով մը, — չխօսի՞ս հետերնին . . .

Բայց Յուսէփ չհասկցաւ ու չկրցաւ պատասխանել . . .

. . . Ու պառաւը՝ չկրցա՛ւ գիրկին մէջ առնել գէ՛մը նստող իր թուրը, չկրցաւ գգուել, սիրել, համբուրել՝ անոր խարտեաչ գլուխը, չկրցաւ կուրծքին վրայ սեղմել այդ տղան, որ օտար ծնունդի մը խորթութիւնը ունէր, որ իր լեզուն չէ՛ր հասկնար, որ հա՛յ չէր . . .

ԵՆՈՎՔ ԱՐՄԵՆ

ՄԱՀԱԳՈՅԺ

ՏԻՐ ՍՏԵՓԱՆ ՏԵՏԵԵԱՆ

Ամսոյս 23ին՝ երկուշաբթի գիշեր՝ Տիր Ստեփան Տէտէեան իր հոգին կ'աւանդէր ութսուն եւ երեք տարեկան հասակի մէջ:

Հանգուցեալը հեղահամբոյր, բարի եւ պատուական անձնաւորութիւն մ'էր սիրելի ամէնուն, ուստի եւ իր մահը՝ թէպէտ խոր ծերութեան մէջ պատահած՝ ընդհանուր կսկիծ պատճառեց քաղաքիս հայ հասարակութեան մէջ:

Գործավալի հայր մ'էր Տիր Տէտէեան եւ օրինակելի ամուսին մը, Ընտանեկան եւ ընկերական առաքելութիւններէ դատ՝ որոնցմով գովելի հանդիսացած էր, հանրային կեանք մ'ալ ունեցած է, իւրով սանն ծառայած իր համայնքին, եւ ոչ սակաւ նշաւատած սոցիալին զբաղանութեան Տէտէեան բարեհամբու տպարանի միջոցաւ, զոր

իր բուն հիմնադրին՝ Յարութիւն Տէտէեանի՝ դժբաղդ մահու ընէ ետք վարած է երկար տարիներ իր միւս եղբայրը հետ՝ ձեռացը մէջ ունենալով գլխաւոր մասնակարարութիւնը բազմադրիւն եւ իրաւամբ հռչակաւոր այդ հաստատութեան:

Տէտէեան տպարանը 1850է ի վեր՝ կէս դարու մօտ ժամանակ հարեւրաւոր հրատարակութիւններ ըրած է, եւ ազդին մէջ ուսումնաւ սիրութեան արթննալուն սատար եղած մեծապէս: Իր տրամադրութեան տակ ունենալով բաւականաչափ զրամագլուխ — հազուադիւրս՝ եթէ ոչ անգոյ՝ երեւոյթ մը արեւմտեան Հայոց հրատարակչական աշխարհի մէջ — թէ՛ ինք լաւ գործեր ըրած է, եւ թէ միւսն զամայն իր առատաձեռն վարձատրութիւններով մեծ ապաւէն եղած մասնաւորապէս Իլմիրի հայ գրողներուն որք գոհունակ սրտիւ կը յիշեն միշտ այդ արդիւնաւոր հաստատութիւնը:

Տիար Ստեփան Տէտէեան իր համայնքին բազմիցս ծառայած է զանազան հանրային պաշտօններ ընդունելով՝ զորս կը կատարէր բարենախանձ ոգով եւ ամէն կարելի ճշդապահութեամբ: Ամէն ժողովիւրու մէջ իր անպակաս ներկայութիւնը խիստ նշանակելի երեւոյթ մ'է ապաքէն մեր ազգին մէջ՝ ուր հայ ժողովականք սովորական զարձած դժբաղդ բացակայութեամբ մը կը փայլին միշտ ցուրտ վերաբերման մ'ախտանիշ, եւ որու հետեւանքը կ'ըլլայ անշուշտ գործերու յետաձգումը ու միշտ կաղնիկաղ ընթացքը: Տիար Տէտէեան եղած է անդամ Գաւառական եւ Քաղաքական ժողովոց եւ Տնտեսական ու Ուսումնական խորհուրդներու՝ միշտ նոյն ժիր գործունէութիւնը ցուցնելով, եղած է նաեւ մինչ ցվերջ անդամ եւ բաղմաւ փաստակ զանձապետ Աղքատասիրաց ընկերութեան որ երկար տարիներ նեցուկ ու ապաւէնն էր տնանիկ եւ անտէր հիւանդներու: Տիար Տէտէեան արդէն մեծ աղքատասէր մ'էր անհատապէս:

Նա՝ երկար ժամանակամիջոց մը՝ վարած է նաեւ կառավարական դուռը իսթիւնափի դատարանին անդամակցութիւնը, եւ միշտ փայլած միեւնոյն գովելի ճշդապահութեամբ:

Կը թողու երկու որդիներ՝ աշխոյժ եւ իրեն նման ժիր ու գործունեայ, որոնց մեր անկեղծ ցաւակցութիւնը կը յայտնենք, ինչպէս նաեւ Տիկին Տէտէեանի, այդ խիստ ազնիւ եւ խիստ համակրելի կնոջ, սիրեցեալ քոյրը Տիկին Թ. Սպարդաւեանի, որ բոլորանուէր փոխադարձ անձեռնիքութեամբ վերաբերած է առ իր ամուսինն ամէն ժամանակ, եւ մասնաւորապէս անոր վերջի տառապանքներու երկար ժամանակամիջոցին:

Տիար Տէտէեանի յուղարկաւորութիւնը վայելուչ շուքով կատարուեցաւ՝ ի ներկայութեան ընտիր բաղմութեան մը: Կը նախագահէր վիճակիս Գեր. Առաջնորդը:

Ազգային մամուլը անյիշատակ չպիտի թողու անշուշտ այսպիսի օգտակար եւ պատուական հայու մը մահը:

Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

Լ Ր Ա Ք Ա Ղ

ՄԵՐ ԿԵԱՆՈՒՄԷՆ

✠ Կ. Պօլսոյ Կեդր. Կրօն. Ժողովոյ վերջին նիստին մէջ որոշուել է զրել Իզմիր Ժամանող Տ. Եղիշէ բահունայ Փափազեանի. «Թէ Կրնայ պաշտօնավարել միայն այն եկեղեցիին մէջ որուն վրայ ձեռնադրուած էր, նկատելով որ առանց Կեդրոնի հաւանութեան տեղափոխուած է» Իրաւ որ նոր Կրօն. Ժողովը՝ Բիւզան. դիմին գրածին պէս կ'աշխատի մանր աւելել կ'իզովներ այս նորութիւնը. բայց պարզ հարցում մը կողմէնք Կրօն. Ժողովոյ, «Եթէ Տ. Եղիշէ այրիացեալ բահաւաններու վրայ յօդուածներ չգրէր, միթէ Կրօն. Ժողովը ժամանակ պիտի ունենա՞ր անով զբաղելու» երբ իր քմին տակ կուր-գաղթելիք շատ աւելի ստիպողական եւ ծանր գործեր ունի. իսկ եթէ Կեդրոնացման դրութեան կ'հետեւի ուրեմն ի'նչ հարկ կայ վիճակային Առաջնորդներու, քանի որ անոնց հրամաններուն ու կարգադրութիւններուն կարեորութիւն չաւար եւ կը պահանջէ՝ ըստ նոր դրութեան՝ որ եկեղեցականներն շունչ առնելու համար իսկ իր հաւանութիւնն առնեն նախապէս. . . Գովելի՝ նախանախնդրութիւն իրաւ որ»

✠ Ազգ. երկսեռ վարժարանաց խնամակալուհի տիկնայք հրաժարած ըլլալով, անոնց տեղ նորերու ընտրութեան ձեռնարկուած էր, եւ նոր խնամակալուհիք հրաւիրուած էին անցեալ հինգշաբթի օր ներկայ գտնուիլ յԱզգ. Առաջնորդարան,

իրենց առաջին նիստը զաւարելու նախադրութեամբ Ս. Առաջնորդ Զօր. Սոյն հրաւերին միմիայն պատասխանած էր Ազն. Այրի Տիկին Արուսեակ Մարկոսեան, զրաւորապէս հրաժարական զրկած էին Ազն. Տիկնայք Գ. Գասպարեան, Վ. Պարտիզպանեան եւ Թր. Մարի Ա. Պալաւոսեան, իսկ րացակայած էին Ազն. Տիկնայք Խ. Զարբեան, Ս. Քոչումճեան, Հ. Շահում:

✠ Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյ համար խնամակալուհիներ ըլտած է եկեղեցւոյ Պատ. Հոգաբարձութիւնը որք են Ազն. Տիկնայք Թագուհի Յ. Պալլըքեան, Տուտու Սիւքիանեան, Կիւլասպան Գ. Գասպարեան եւ Սրբուհի Մաղլըմեան, որոնք ստանձնած են իրենց պաշտօնը եւ գործի սկիզբը:

✠ Յառաջիկայ Թիւով գեղեցիկ յօդուած մը՝ մեր աշխատակից՝ Տիար Յ. Ալիարէ, Բուրգերու ստորաւունց:

ՆՇԱՆԱՍՈՒՄԻՒՆ

✠ Գոհութեամբ կ'արձանադրենք Ազգ. Առաջնորդարանի ձերուսազարդ գիւմապետ Տիար Սարգիս Յ. Պալապանեանի աղջկան օր. Էլիզա Ս. Յ. Պալապանեանի նշանախոսութիւնը Տիար Յովհ. Թ. Պարծեանքեանի հետ:

ՀԱՐՍԱՆԻՔ

✠ Գոհութեամբ կ'արձանագրենք հարսանեաց հանդէսը քաղաքիս սիրուած բահաններուն առաջինք Տ. Յովհ. քահանայի աղջկան Թր. Վարդուհի Տիար Արամ Ամիրանյանի հետ, եւ այս առթիւ կ'ներկայենք մեր շնորհաւորութիւնները. նորասպակ Ամուլին եւ երկու կողման պարագայից:

Այրի՝ Տիկին Կ. Յ. Զուլֆեան Տէր եւ Տիկին Դ. Յ. Զուլֆեան իրենց խորին շնորհակալութիւնները կ'ներկայեն ամեն անոնց որոնք հաճեցան ներկայ գտնուիլ Մեծ. Յարութիւն Զուլֆեանի յուղարկաւորութեան եւ իրենց ցաւակցութիւնները ներկայիցին այս տխուր առթիւ:

Վ Ի Ի Պ Ա Կ Բ

Յրես	Տող	Վրիպակ	Ուղիղ
1100	4	կը կճէ	կը կճէր
1101	46	խաղաղութեւ	խաղաղութեւ
1101	51	ախանտու	ախանտու

Խաղաղիք - Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԱՆԱՆ ՈՐԳԻ ✠ Տպագրութիւն Մ. ՄԱՄՈՒՐԱՆԱՆ ՈՐԳԻ

ՏՕՔԹ. Պ. Տ. ՅԱՎՈՎԲԵԱՆ

ՓԱՏՈՒԱՑԻ (ԻՏԱԼԻԱ) ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԷՆ

ՄԱՍՆ ԱԳԷՏ ԲԺԻՇԿ

ՆԵՐՔԻՆ ԵՒ ՄՈՐԹԱՑԻՆ ՀԻՒԱՆԳՈՒԹԵԱՆՑ

Կը բուժէ իրեն զիմոյ Հիւանդները: Ամեն օր Կ. Ա. Ժ. 10. 30էն մինչև կէս օր, Կ. Ե. Ժ. 4. 30 էն մինչև 6. 0. ԱնկիւմճիՍԻ ղեղաւանը (Պատմասխանեի մեծ փողոց):

Օրուան միւս ժամերուն «ՎՍՏԱՀՈՒԹԵԱՆ ԴԵՂԱՐԱՆ»-ը (Իֆի Զեչմեղիֆ):

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ Է

Հեղինակ՝ ԵՆՈՎ. Բ. ԱՐՄԷՆ

ՄԱՄԱՌԼԻՆ ԿԱՐԳԻՔՆԵՐԸ

Այս անգամ պատմութիւններու ամփոփոյթով մը կը ներկայանայ Ենովք Արմէն: Այս գիրքով չէ՛ որ պիտի հաստատէր սա ճշմարտութիւնը, թէ իր գրագատի, բնասիրչի կարողութիւններուն կը միացնէ վիպողի տաղանդը:

Արեւելեան Մամուլ

Կիւնլ քաղի իր գրական արժէքէն, տպագրական տեսակետով ալ ուշագրաւ նորութիւններ կը պարուենակէ: Ճաշակաւոր ու սիրուն հատոր մըն է, որ փափաք կը ներշնչէ մէկ ծայրէն միւսը կարդալու:

Արեւելք

Ենովք Արմէն (Կիւնլին մէջ) կ'զգուշանայ այն միւս գրականութիւնէն, կ'զգուշանայ անարեւ մեծ սենեակներու վարագոյրներուն ետին գալկացող կեանքէն: Իր ուղածը դուրսի կեանքն է, կեանքը, գլխադրով, արեւին տակինը, իր յորդ այլազանութեան մէջ: Ու նաև, իր մօտ փառաբանող մը կայ մարդկային սկզբնական վաղնջական բնադդներուն, զորս երկինք կը հանէ, գլխադրով մը: Ենովք Արմէն յստակօրէն *sensualiste*, զգայական կամ զգայապաշտ է, առանց որ և է անպարկեշտութեան:

Բիւզանդիոն

Անշուշտ ամէն զրասէր պիտի փափաքի ունենալ Ենովք Արմէնի այս հրատարակութիւնը, Կիւնլ, գրական գեղեցիկ վայելք մը ըմբռնենելու համար:

Բիւրակն

Կիւնլ, հեղինակին գրչի այդ առաջնեկ զաւակը, նորութիւն մըն է բոլորովին երբ յղացում:

Լոյս

Կիւնլ իր գրական արժանիքին կը միացնէ տպագրութիւն մը հիմնապէս աւթութիւն ու բուրբոյն նոր ճաշակով, որ կը յատկանշէ Կիւնլին համակրելի հեղինակը:

Ծաղիկ

Երիտասարդ հեղինակը, որուն գրութիւնները այնքան հաճոյքով կը կարգացունին օրաթերթերու և պարբերական հանդէսներու մէջ, այս անգամ իր մտածումները խոստացած է սիրուն ու կոկիկ հատորի մը մէջ, որուն տպագրութիւնը, թուղթի տղնուութիւնը և գեղեցիկ ճաշակը հաճոյք կը պարգևէ ընթերցողին ունենալու անկէ հաս մը: Զերմապէս յանձնարարելի է այս գոզարիկ հատորը:

Հանրագիտակ

Իր ընդհանուր հանգամանքով Կիւնլ կարգացուեցու արժանի գիրք մըն է, լաւագոյն աշխատութիւններէն հեղինակին:

Մանգումէ

Գին 5 զրուշ: Կը գտնուի ամէն գրավճառի քով: Կեղրոնատեղի Սագանան Տպարան:

GRANDS MAGASINS

DE LA RUE FRANQUE — SMYRNE

P. XENOPOLLO & C.

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆՔ ՖՐԱՆԿԱՅ ԹԱՂԻ

Բ. ԳՆԵՆՕԲՈՒԼՕ ԵՒ ԸՆԿ.

Հնդկամուկ Ցուցադրութիւն

Եւրոպիական

ԱՇՆԱՆ ԵՒ ՋՄԵՌՈՒԱՆ

ԱՅՍԻՆՆԱԿԱՆ ՓՆՏՈՑԵԲ

ՄԱՐԿԱԿԱՆ ՊԱՏԵՆԹ

ԻԶՄԻՐԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՆԵՐԿԱՅՍՏՈՑՈՒՑԻՋՆԵՐԸ

Լ. ԵՒ Լ. ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ